

בית ומשפחה 2

נישואין

עריכה ועיבוד הסדנאות: דבורה רוזנברג

כותבים: הרב יעקב אידלס, חנן בולר, הרב חיים בן גיגי, איילת בן זקן, רמה גנזל, הרב שי יהודאי,

מוריה כהן, חמדה סיינה, דבורה רוזנברג, רחלי שלו

שלמי תודה לכל המחברים ובעלי זכויות הפרסום על הרשות לכלול מיצירותיהם. עשינו כל שביכולתנו לאיתור היוצרים ואם טעינו ותודיעו לנו, נדאג להסרת יצירותיהם. השימוש בחומרים של היחידה לחינוך לחיים במשפחה אפשרי עבור עובדי הוראה ותלמידים במסגרת פעילות מערכת החינוך (כיתתית/ בית ספרית/ בכנס מקצועי). חל איסור על העתקה ו/או עריכה מחדש של החומרים, בחלקם או במלואם והפצתם. אין להפיץ את התכנים בפלטפורמות הפתוחות לציבור שאינו נמנה על עובדי ותלמידי מערכת החינוך, וכל הפועל בניגוד לנ"ל, יישא באחריות. המצגות עוצבו באמצעות אתר Canva - <https://www.canva.com>. © כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, מינהל החמ"ד, היחידה לחינוך לחיים במשפחה.

מהות הנישואין

הרב יעקב אידלס
עריכה ועיבוד: דבורה רוזנברג

מהם הנישואין? מהי המשמעות של החיבור בין איש לאישה? האם הנישואין הם אמצעי או מטרה בפני עצמה? האם הם המסגרת ההלכתית שקבעה התורה לקיום מצוות "פרו ורבו" בלבד או מדובר בחיבור שבו עצמו טמונה משמעות נוספת? הגדרת המהות והתכלית של הנישואין חשובה לאופי שיישאו חיים אלו, כפי שנלמד להלן.

בספר בראשית (א, כז) התורה מתארת את בריאת האדם:

"וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם",

ומייד לאחר התיאור הזה (א, כח) התורה מוסיפה ברכה וציווי המכוונים אל הזכר והנקבה:

"וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבַשְׁתֶּהּ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הַרְמִשָּׁת עַל הָאָרֶץ".

בפרק ב (יח-כד) התורה מתארת את בריאת האישה ומקדימה לתיאור – נימוק:

(יח) "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הֵיטָב הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּגֹדֹל:

(יט) וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֹאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:

(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר כְּגֹדֹל:

(כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחֲתָנָה:

(כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל הָאָדָם:

(כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עָצָם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָה זֹאת:

(כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד."

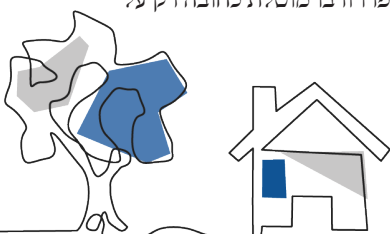
מעיון בפסוקים אלו ניתן לעמוד על שתי מטרות עיקריות בחיבור בין האיש לאישה: קיום העולם – "פרו ורבו", ויצירת קשר חברתי – "לא טוב היות האדם לבדו".

רבנו יעקב בעל הטורים הביא בפתיחת טור "אבן העזר" את שתי המטרות האלה כיסוד לכל מצוות הנישואין:

יתברך שמו של הקב"ה שהוא חפץ בטוב בריותיו שידע שאין טוב לאדם להיות לבדו ועל כן עשה לו עזר כנגדו, ועוד כי כוונת הבריאה באדם כדי לפרות ולרבות וזה אי אפשר בלא העזר, ועל כן צוהו לדבק בעזר שעשה לו. לכך חייב כל אדם לישא אישה כדי לפרות ולרבות.

(טור אבן העזר, סימן א)

1 בפשט הכתובים הציווי מופנה אל הזכר והנקבה כאחד, אולם חז"ל למדו מן המילה "וכבשה" שמצוות פרו ורבו מוטלת כחובה רק על הזכר.

הגרי"ד סולובייצ'יק בספרו "אדם וביתו" (הנישואין, עמ' 56-57) עמד על שתי המטרות ודייק שהתורה כיוונה לשתיהן: האחת מכוונת כלפי חוץ, והיא טובת הכלל: "פרו ורבו ומ לאו את הארץ" – על בני הזוג מוטלת המצווה לתת את חלקם בבניין העולם וקיומו. והאחרת מכוונת כלפי פנים והיא טובת הפרט: "לא טוב היות האדם לבדו" – בני הזוג יוצרים לעצמם קהילה קטנה המספקת להם חוויית יחד שיש לה תכלית רוחנית. עולם התורה, האמונה וההלכה מכונן את האנשים והנשים להינשא. עם זאת, מובן שהדרך והתהליך עשויים להיות ארוכים ומורכבים והחיים מזמינים גם פירוק של התא המשפחתי. יש לזכור כי מי שאינם נשואים אהובים ומקובלים לפני המקום.

"פרו ורבו" – שותפות בקיום העולם

במקורות רבים בספרות חז"ל עולה בבירור החשיבות הגדולה המיוחסת למצוות "פרו ורבו".

כאשר אדם עולה לבית דין של מעלה הוא נשאל אם עסק בפרייה ורבייה:

אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה?...

(תלמוד בבלי, שבת לא ע"א)

מתוך המשנה במסכת גיטין המביאה את דברי הנביא ישעיה, עולה ההבנה שמצוות "פרו ורבו" היא חלק ממשנת בניין העולם וקיומו והיסוד לקיום רצון ה' בעולם:

לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר "לא תוהו בראה לשבת יצרה" (ישעיהו מה, יח).

(משנה, גיטין ד, ה)

ובגמרא הדנה במשנה זו, רש"י מבאר: לא תוהו בראה – יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה יישוב יצרה.

(רש"י גיטין מא ע"ב)

רבנו אשר (הרא"ש) אף הוכיח מנוסח ברכת האירוסין כי עצם מעשה הקידושין, הנקרא בלשון חז"ל "אירוסין", אינו גוף המצווה אלא הכשר המצווה ('הכשרת הקרקע' שתאפשר את קיום המצווה) העיקרית – מצוות "פרו ורבו". לדבריו: "ונראה לי כי ברכה זו (=ברכת האירוסין) אינה ברכה לעשיית המצווה, כי פריה ורביה היינו קיום המצווה".

(רבנו אשר, הרא"ש, מסכת כתובות פרק א סימן יב)

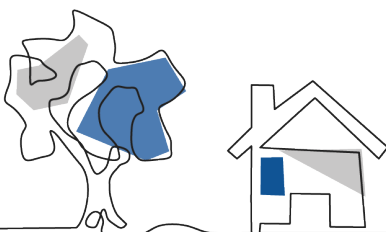
בעל "ספר החינוך" הוסיף שמצווה זו כה חשובה ומרכזית משום שבלעדיה אין קיום לתורה ולמצוות, שכן ללא פרייה ורבייה אין מי שיקיים את מצוותיו של הקב"ה, והעוסק במצווה זו משלים את רצון ה' ליישב את העולם:

פרשת בראשית יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות פריה ורביה, שנאמר: "ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים פרו ורבו" (בראשית א, כח).

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב: "לא תהו בראה לשבת יצרה" (ישעיהו מה, יח). והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

(ספר החינוך, מצווה א)

ב"אורות המצוות"² הרב קוק כתב על מצוות פרייה ורבייה, שלכאורה מביאה לאדם "רווחים" ברורים – הילדים והמשפחה מעוררים באדם את שמחת החיים: אדם רואה שיש לו המשך בעולם, ומלבד היותם 'המשך', ילדיו תומכים בו בעת מחלה או פגע ומשמשים לו משענת בזקנותו.

בכל אלו אין שום דופי, אבל חשוב לדייק שכולם שייכים לצרכים האישיים. הקמת משפחה היא דרך חיים על פי רצון ה'. שני ההיבטים אינם סותרים זה את זה, ואדרבה – הם משלימים זה את זה: מבטו של האדם צריך שיהיה מופנה לא רק לתועלת האישית שמביא קיום מצוות פרו ורבו, אלא להיותו שותף להגדלת אור החיים, ל"ריבוי הדמות", כלומר: העשרת העולם בגוונים חדשים והוספת נשמות חדשות שכל אחת מהן מביאה לעולם את ייחודה.

הרש"ר הירש³ בביאורו לפסוק "וַיִּבְרַךְ אֶת־סְאֵלִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכַבְּשׁוּהָ וְרָדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַי הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ" (בראשית א, כח), הבחין בין הציווי "פרו" לציווי "רבו": "פרו" – לשון "פירות" – זו פעולת החיבור בין הזכר לנקבה שמולידה פירות; ו"רבו" – לשון ריבוי, להתרבות: פעולה שתאפשר לפירות הנולדים לצמוח ולגדול בעולם ולהמשיך בעצם קיומם את הוריהם, ומבחינה מספרית – להיות רבים מהם. ומלבד הריבוי הפיזי (שקיים גם אצל בעלי חיים), על בני האדם לדאוג לריבוי ולגידול גם מהבחינה הרוחנית – באמצעות הנחלת הערכים והכוחות הרוחניים לדורות הבאים. בקיום הציווי "פרו" לבדו, מבלי שיצטרף אליו קיום הציווי "ורבו" – נשקפת סכנה לאנושות.

שותפות עם הקב"ה

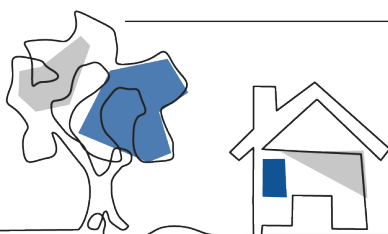
ההכרה המרווממת בחשיבות החיבור בין איש לאישה לקיום העולם ולבנינו, היא הבסיס; ועליה אפשר להגביה מעלה נוספת במהות הנישואין:

הפעולה ה'טכנית' של קיום המין – נעשית בעולם החי כולו; ומילוי רצונו של הקב"ה – נעשה בקיום כל מצווה ממצוותיו. אם כן, מה מיוחד במצווה זו? בקיומה יש משום שותפות עם הקב"ה: "שלושה שותפין הן באדם – הקדוש ברוך הוא, אביו ואמו" (בבלי, נידה לא ע"א). רעיון זה מובא גם בזוהר הקדוש ולצידו מוגדרת אחריות גדולה המוטלת על האדם: "אמר לו הקב"ה לאדם, עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה" (זוהר חדש, בראשית ח).

כאשר החיבור בין בני הזוג נעשה מתוך בחירה ומתוך רצון להשיג מטרת על נשגבת של שותפות עם הקב"ה במעשה בראשית, אז הם דומים לאלוק: 'אדם' – לשון "אדמה לאלוק" – בבחינת צלם האלוקים המופיע בבני הזוג בעת שהם יוצרים ובוראים בשותפות עם הקב"ה אדם נוסף. אומנם גם בעלי החיים "בוראים" צאצאים בני מינם, אך הם עושים זאת בשל החוקיות הטבעית בהם, ואילו האדם מעמיד צאצאים מבחירה, ובכך דומה הוא לאלוקים. זהו צלם אלוקים שבאדם. בני זוג הבאים בבית הנישואין מתוך מכוונות לקיום ערך משותף, מעלים את החיבור ביניהם לדרגת החברות הגבוהה ביותר – 'חבר לדבר נעלה' – ובמילותיו של הרמב"ם:

והחברים שלושה סוגים: חבר תועלת, וחבר הנאה, וחבר לדבר נעלה. החבר לתועלת הוא כגון חברות שני שותפין וכחברות המלך וצבאו. אבל חבר הנאה שני סוגים: חבר תענוג וחבר בטחון. חבר תענוג הוא חברות הזכרים לנקבות וכיוצא בזה. וחבר בטחון הוא שיהא לאדם חבר שדעתו סומכת עליו שאינו נשמר ממנו לא במעשה ולא בדבור, ומגלה לו כל ענייניו הטוב מהן והרע בלי שיחוש ממנו שיבואהו בכך בזיון לא אצלו ולא אצל זולתו, הרי כאשר יהיה לנפש בטחון באיזה אדם עד כדי כך יהיה לו נחת רב מאוד בשיחתו וידידותו. וחבר לדבר נעלה, והוא שתהיה כמיהת שניהם ומטרתם לעניין אחד והוא עשיית הטוב, וירצה כל אחד מהם להעזר בחברו כדי להשיג אותו הטוב לשניהם יחד, וזהו החבר שצוה בקנייתו, והוא כגון חברות הרב לתלמיד והתלמיד לרב.

(רמב"ם, פירוש מסכת אבות א, ו)

2 מומלץ לראות את הדברים במקורם (אורות המצוות, עמ' שכו).

3 מומלץ לראות את הדברים במקורם.

"לא טוב היות האדם לבדו" – הצורך בקשר

לא רק לצורך פרייה ורבייה נועד החיבור בין האיש לאישה. הנישואין באים גם כדי לספק צורך קיומי אחר של האדם – הצורך בקשר, בידידות, באהבה.

את הפסוק "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד) ניתן היה להבין באופן הפיזי בלבד: כדי לקיים את העולם על ידי מצוות "פרו ורבו", אדם צריך לעזוב את אביו ואימו ולדבוק באשתו, כמובן של חיי אישות המביאים לילודה. ואולם בראש רצף הפסוקים העוסקים בחיבור האיש לאישה (בבראשית ב) ניצב פסוק ה'כותרת': "לא טוב היות האדם לבדו". פסוק זה בהכרח מוביל אותנו להבנה המופיעה במדרש, שעזיבה ודבקות אלו אינן אמורות במובן הפיזי, שהרי על האדם עדיין מוטלת חובת כיבוד אב ואם, והוא לא מצווה לעזוב אותם (להפקירם לחלוטין ולחדול מלדאוג להם). כוונת התורה לחיבור הרוחני ולדבקות הנפשית: אהבתו של האדם שהייתה מופנית באופן מובהק להוריו – מועברת לאשתו, ובלשון המדרש: מכאן אתה למד: עד שלא לקח אדם אישה – אהבתו הולכת אחר הוריו, לקח אישה – אהבתו הולכת אחר אשתו, שנאמר "על כן יעזב... ודבק באשתו". וכי יעזוב איש את אביו ואת אמו ממצוות כבוד? אלא שאהבת נפשו דובקת אחר אשתו, שנאמר: "ודבק באשתו".

(פרקי דרבי אליעזר, פרק לב)

רש"י פירש אותו הפסוק והתמקד במובן של המגע הפיזי – התורה אומרת שאסור לאדם להיות בקשר של חיי אישות עם קרוביו, והוא צריך לחיות חיי אישות עם אשתו, ועל ידי החיבור הפיזי נוצר וולד המאחד את שניהם ל"בשר אחד". הרמב"ן מביא את פירושו של רש"י ולא מקבל אותו. לדבריו, פסוק זה בא להורות על הקשר הנפשי המתמיד בין האיש לאישה, כפי שהבאנו מפרקי דר' אליעזר:

על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו" וגו'. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח. והיו לבשר אחד, הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד, לשון רש"י. ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם: והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא, וילכו להם, ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו, ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד. וכן כי אחינו בשרנו הוא (להלן לו, כז), אל כל שאר בשרו (ויקרא יח, ו).

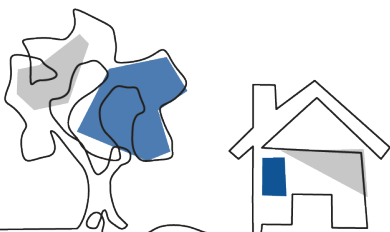
הקרובים במשפחה יקראו "שאר בשר". והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם, ויראה שאשתו קרובה לו מהם.

הרמב"ן מוסיף על הצד הגשמי של חיבור פיזי והולדת ולדות את החיבור הנפשי-נשמתי שיש בין האיש לאישה – "ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו".

באותה דרך פירש גם רבי יצחק עראמה, בעל "עקדת יצחק", שהבחין בין החיבור בין הזכר לנקבה אצל בעלי החיים, שמטרתו היא המשך קיום המין (ומעבר לחיבור הפיזי הזמני אין שום קשר אחר, ולכן לא היה צורך בבריאתם כיחידה אחת) ובין החיבור בין האיש לאישה, שיש בו הרבה מעבר לחיבור הפיזי שנועד להולדת הוולדות:

ולזה ראתה חכמתו יתברך שלא יהיה זוג האדם ואשתו על היחס המיני ההוא לבד כשאר הבעלי חיים אבל שיהיה להם יחס אישי מיוחד, הוא יחזק אהבתם וחברתם להעזר זה מזה בכל עניניהם עזר גמור ושלם, כאשר יאות להם, והוא מה שאמר לא טוב היות האדם לבדו, כלומר שיהיה כל אחד מהזכר והנקבה בפני עצמו כשאר הבעלי חיים הרועים על ידיהם, שאינן צריכים לחברה זה לזה. אמנם יתכן שתהיה לו חברה נאותה ומשותפת לו כפי צרכו, ולזה אעשה לו העזר הראוי והנאות לו, שהוא עזר כנגדו, כלומר כנגד צרכו ושוה לו...

(הרב יצחק עראמה, עקדת יצחק, שער ח)

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ, בעל ה"כלי יקר" על התורה, פירש את המילה "כנגדו" לא במובן של התנגדות אלא במובן של קשר ואהבה – כמו שמובן בפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טז, ח) – להיות פנים אל פנים, להיות זה מול זה: "לא טוב היות האדם לבדו" – לפי שבכל מקום שיש שינוי ומחלוקת אין הטובה מצוי שם, שהרי מטעם זה לא נאמר "כי טוב" בשני, לפי שבו נבא המחלוקת, כי כל מספר שנים יש בו חלוקה ופירוד. ואם כן, אם היה האדם נוצר כל אחד מהם מחומר בפני עצמו, אם כן יהיו שנים גופים מחולקים ולא יהיה הטוב דבק בהם, יען כי יהיו נעדרים מן האהבה והאחדות ויהיו קרובים לבא לידי פירוד ומריבה ולתן רוח בין הדבקים, והאדם מדיני בטבע צריך יותר אל האהבה והאחדות מכל שאר בעלי חיים לפיכך אמר שלא טוב היה אם היה האדם נוצר מן חומר אחד והאשה מן חומר אחר לפיכך אעשה לו עזר כשיהיו מן חומר אחד אז יהיה כל אחד לעזר ולהועיל אל השני ויהיו זה כנגד זה פונים פניהם זה לזה כי זה מורה על האהבה כמ"ש (תהלים טז, ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. שאין פירושו של התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה כמים הפנים, לאפוקי בזמן שהמריבה מצוייה כל אחד פונה לחבירו עורף ולא פנים, לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו.

(כלי יקר, בראשית ב, יח)

רבי נפתלי צבי ברלין, הנצי"ב, בפירושו "העמק דבר" על התורה, ביאר את הפסוק מתוך אותה הבנה, שהחיבור בין האיש לאישה הוא חיבור מיוחד המתבטא בקשר מתמיד (היינו, אין מדובר בחיבור חד-פעמי לצורך זיווג והעמדת צאצאים): "לא טוב היות האדם לבדו". לא לענין נקבה דבר ה' שיהא ממין האדם. דזה פשיטא שלא גרע האדם מכל הברואים שהנקבה המקיימת המין הוא ממינו. אלא לא טוב שיהי' לו נקבה כמו לשארי ברואים שאינם לעזר בכל הליכות החיים ורק בעת הזיווג היא מזדמנת לפניו. אבל לא טוב שיהא האדם בזה האופן (והכי פי' הראב"ד בס' בעלי הנפש בהקדמה).

(הנצי"ב מוולוז'ין, פירוש העמק דבר, בראשית ב, יח)

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק בספרו "אדם וביתו" התמקד בכינויים שהתורה מכנה בהם את בני הזוג, ומדייק: בפרק א' בבראשית, המתמקד ב"פרו ורבו" – התורה מכנה את בני הזוג "זכר ונקבה", כינויים שמתאימים למניע הגופני לנישואין; ובפרק ב', המתמקד ב"לא טוב היות האדם לבדו" – היא מכנה אותם "איש ואישה" – כינויים שמתאימים לתכלית רוחנית, לחוויית היחד, שהיא מעבר לצורך הבסיסי של קיום הגזע.

תרומת הקשר לאיש ולאישה

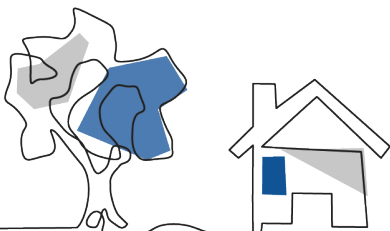
הקשר המיוחד בין איש לאישה יש בו כוח לתרום לפיתוח אישיותו ומידותיו של כל אחד מבני הזוג השותפים ושניים בערכם ובמעלתם – שניהם נבראו בצלם אלוקים.

מאמרו של ר' אלעזר במסכת יבמות "מאי דכתיב 'אעשה לו עזר כנגדו? זכה – עוזרתו, לא זכה – כנגדו" הובא גם בפירוש רש"י על התורה, אבל היו פרשנים שהתקשו לקבלו כפשוטו של מקרא, שהרי בפשט הכתוב המילים "עזר כנגדו" אינן באות כסותרות זו את זו.

המהר"ל בפירושו לתורה עמד על כך:

וכך פירוש דברי רש"י: אעשה לו עזר שהוא עזר כנגדו, כי זה העזר אינו עזר כמו האב לבן או בן לאב, דלעולם לא יתנגדו זה את זה, אבל עזר זה יהיה "עזר כנגדו", כי האישה שהיא חשובה ושקולה כמו האיש ומסייעה לאיש, או האיש מביא והאישה מתקנת לו, זה נקרא "עזר כנגדו", וכן אם לא זכה היא כנגדו לגמרי, אבל האב לבן אינו כנגדו לעולם – כך יש לפרש לפי פשוטו, ואם לא היה כן, לא היה מביא רש"י מדרש זה, שאינו קרוב לפשוטו. ויש בזה דבר נעלם עוד: כי הזכר והנקבה הם שני הפכים, זה זכר וזאת נקבה, אם זכה – מתחברים בכח אחד לגמרי, כי כל שני הפכים מתחברים בכח אחד. כאשר הם זוכים, כלומר, שהשם יתברך שעושה שלום בין הפכים מקשר ומחבר אותם, אבל כאשר אינם זוכים, אז לפי שהם הפכים – גורם שהיא כנגדו.

(המהר"ל מפראג, פירוש גור אריה על התורה, בראשית ב, יח)

הרב צבי יהודה הכהן קוק, עמד על כך שלצד השוני הטבעי הקיים בין איש לאישה בפרטים, ישנו שוויון בעיקר – שניהם נבראו בצלם אלוקים:

"השוה הכתוב איש ואשה לכל הדינין שבתורה" (בבא קמא טו ע"א) ...קודם כל הודיעו לנו כלל יסודי: שוויון! זה האלף שבאלף. מעבר ליסוד זה יש כמה פרטים שאין בהם שוויון. אבל אין הענין מתחיל מהפרטים. אין זה צודק ואמיתי להתחיל מהאי שוויון. הכלל הוא השוויון, שוויון בצלם אלוקים שבאדם. "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". הזכר והנקבה שייכים שניהם לצלם אלוקים שבאדם. יחד עם זה יש גוונים, אבל לא מתחילים מפירוד אלא משוויון. ...לאור העובדה הזאת, יש מקום להתבונן בהבחנה שבין שני צדדים האלה של צלם אלוקים. יש כאן שני צדדים. וכי אפשר להתחמק מחילוקים אלה? קודם כל יש חילוקים ביולוגיים בין גוף האיש לגוף האשה. ריבונו של עולם "יצר את האדם בחכמה" עם הבדלים בסדרי האיברים. האיש והאשה ביחד בונים גילוי שלם של צלם אלוקים של האדם בעולם הזה, ושניהם אחראים לקיום הדורות. צריך להבין שהאיברים הביולוגיים הגופניים והאורגניים השונים של האיש והאשה משלימים זה את זה ועושים יחד את בנין האדם. בנוסף לחילוקים הביולוגיים בצורת האיברים, קיימים גם חילוקים פסיכולוגיים, ואי אפשר להתחמק מכך.

(הרב צבי יהודה הכהן קוק, שיחות לחומש במדבר, בית אל: ספריית חוה, עמ' 412–413)⁵

כל איש ואישה שווים בהיותם ברואים שניהם "בצלם אלוקים", ועם זאת הם גם שונים זה מזה בתחומים מסוימים, והשוני עלול ליצור מתח ביניהם. כאשר מודעים לברכה הטמונה בשוני, וכל אחד רואה איך האחר משלים אותו ומאזן אותו – האיש והאישה זוכים להוסיף טובה זה לזו וזו לזה במשך חייהם. במקרים שבהם זוהי נקודת המבט – הקשר בין האיש לאישה מתחזק והולך גם אל מול ההבדלים ביניהם.

אחדות בין איש לאישה

רבי חזקיה בן מנחם בפירוש 'חזקוני' על התורה למד מהביטוי "עצם מעצמי" שהאדם מבין את מהות החיבור שלו עם האישה – חיבור זה הוא כעין השלמת איבר חסר.

"עצם מעצמי". בריה זו אינה דומה כשאר בריות שהן מן הקרקע והמים והרקק. ומדוע נשתנית? אלא בזאת נתכוון הקב"ה שיעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ואז יהיה הוא לבשר אחד, כלומר גופו שלם. לפיכך הוא רודף אחריה כי ממנו היא, וכאילו הוא חסר אחד מאבריו.

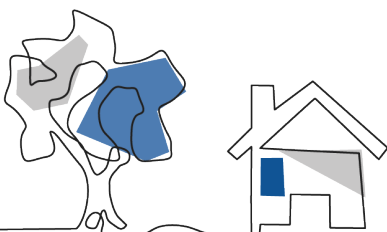
(חזקוני על התורה, בראשית ב, כג)

המהר"ל מפראג, בספרו "גבורות ה'", כתב על הפסוק "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו" (ישעיה נא, ב) שבמילה "אחד" שלכאורה מוסבת על אברהם, הנביא מתכוון לאברהם ולשרה יחד, מכיוון שאברהם איננו אחד ללא שרה, ורק עימה הוא נקרא 'אחד':

ולענין אחדות שלו נכלל עמו אשתו כי האיש עם האשה הם אחד כי אין אחד זולת הקדוש ברוך הוא, ולכך ברא לו הקדוש ברוך הוא הנקבה שאם לא כן היה האדם יחיד בתחתונים כמו שבארו רז"ל (פדר"א פ' י"ב) על לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו, נמצא כי אחדות האדם על ידי אשתו וכדכתיב (בראשית ב') והיו לבשר אחד לכך אמר הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו, ומה שאמר כי אחד קראתיו על שניהם אומר כי עם אשתו קראו אחד.

(מהר"ל, גבורות ה', פרק ו, עמ' לו)

5 כדאי לעיין גם בפירושו של רש"ר הירש למילים "כי מאיש לקחה זאת", המובא בהמשך המאמר.

הנסירה

הגמרא במסכת ברכות עוסקת בבריאת האדם ואשתו ומתארת תהליך שבראשיתו הקב"ה ברא את האדם כיצור המורכב מזכר ונקבה המחוברים זה אל זה בגנם, ואחר כך "ניסר" אותו לשני חלקים, לאיש ולאישה:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: דו פרצופין ברא הקדוש ברוך הוא באדם הראשון שנאמר: "אחור וקדם צרתני". "ויבן ה' אלקים את הצלע..." - כדרבי אבהו, דרבי אבהו רמי: כתיב "זכר ונקבה בראם" וכתיב "כי בצלם אלקים עשה את האדם" הא כיצד? בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד... דרש רבי שמעון בן מנסיא מאי דכתיב "ויבן ה' את הצלע"? מלמד שקלעה הקדוש ברוך הוא לחוה והביאה לאדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא. (תלמוד בבלי, ברכות סא ע"א)

[תרגום:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: שני פרצופים ברא הקב"ה באדם הראשון, שנאמר: "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט). "ויבן אלקים את הצלע..." - רבי אבהו הקשה: כתוב: "זכר ונקבה בראם", ומנגד כתוב: "כי בצלם אלקים עשה את האדם" - איך מתיישבים שני הפסוקים? בתחילה עלה במחשבתו של הקב"ה לברוא שניים, ולבסוף לא נברא אלא אחד... דרש רבי שמעון בן מנסיא מהו שכתוב: "ויבן ה' את הצלע"? מלמד שקלע הקב"ה את שערותיה של חוה והביאה אל אדם הראשון, שכן בכרכי הים קוראים לקליעה - בניין]. ומבאר רש"י שם: "שני פרצופין בראו תחילה, אחד מלפניו אחד מאחוריו, וצלחו [חתכו] לשנים, ועשה מן האחד חוה".

גם במדרש בראשית רבה בריאת האדם מתוארת באופן דומה:

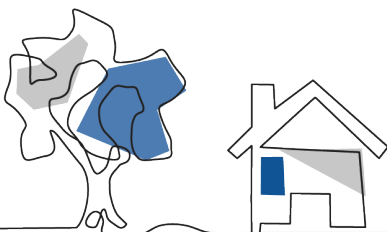
אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו, הדא הוא דכתיב: "זכר ונקבה בראם". אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דיפרוסופון בראו, ונסרו, ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן. איתבון ליה: והכתיב "ויקח אחת מצלעותיו"? אמר להון: מתרין סטרוהי, היך מה דאת אמר: "ולצלע המשכן" דמתרגמינן ולסטר משכנא.

(מדרש בראשית רבה פרשה ח)

[תרגום:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, בראו דו-מיני, זהו מה שכתוב: "זכר ונקבה בראם". אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דו-פרצופי בראו, ונסרו, ועשה אותו שני גבים - גב לכאן וגב לכאן. הקשו לו: והרי כתוב "ויקח אחת מצלעותיו"? אמר להם: משני צדדיו, כמו שנאמר: "ולצלע המשכן", שאנו מתרגמים "ולצד המשכן".]

תיאור זה של בריאת האדם ואשתו באופן המכונה "נסירה" משמש יסוד בכתבי הקבלה והחסידות, וניתנת לו משמעות רחבה. רעיון הנסירה מלמדנו שאכן לכתחילה האדם והאישה היו 'ישות אחת'. פעולת הנסירה נועדה להביא לחיבור הנובע מבחירה: גם קודם הנסירה יש חיבור, אבל הוא כמו אצל בעלי החיים - חיבור שבא מכורח הטבע, חיבור נמוך המכונה "אחור באחור". כדי להגיע לחיבור הגבוה, האלוקי, המכונה "פנים בפנים", נחוצה נסירה, הפרדה. הנסירה יצרה אפשרות של חיבור מדעת ברמתו הגבוהה. חיבור כזה הוא חיבור של פנים בפנים במשמעותו הנשגבת. האפשרות לבחור וליצור מדעת היא תכונה אלוקית, וביכולתה האדם ראוי לתואר "צלם אלקים".

נוכל לראות זאת גם בפסוקים. לפני הנסירה האיש והאישה מכונים זכר ונקבה: "זכר ונקבה ברא אותם" – זכר ונקבה יש גם אצל בעלי החיים וגם בצמחים) לדוגמה: דקל זכר ודקל נקבה, אבל אין בחיבורם כל קדושה; ולאחר הנסירה – הם מכונים איש ואישה, תואר הקיים רק באדם. החיבור שלאחר הנסירה לא מחזיר את האיש והאישה למצב שהיה לפני הנסירה אלא פותח אפשרות לחיבור אחר, גבוה הרבה יותר – חיבור מתוך רצון והבנה ובחירה. "זאת הפעם עצם מעצמי" – האדם שמח בחיבור הבחירי. הנפרדות מייצרת את אפשרות החיבור. בהיפרדות יש גם כאב, והוא מעצים את השמחה והטוב שבחיבור המחודש.

מִן הַיְחִיד אֵל הָעַם וּבַחֲזָרָה

מסופר על היהודי הקדוש מפשיסחה ששבת פעם אחת אצל המגיד מקוֹז'ניץ. בזמן סעודת השבת שאל המגיד מקוֹז'ניץ את היהודי הקדוש: "מדוע אני מרגיש דווקא ביום טוב שני של גלויות הארה וקדושה גדולות יותר מאשר ביום טוב הראשון?" ענה לו היהודי הקדוש: "מכיוון שכאשר הבעל רב עם אשתו ולאחר מכן הם מתפייסים – גדלה אהבתם עוד יותר". כששמע זאת המגיד מקוֹז'ניץ נשק על מצחו של היהודי הקדוש ואמר: "החייטני". סיפור זה מבוסס על רעיון הנסירה: יש כאב גדול בנסירה, אבל יש שמחה בפגישה המחודשת הנעשית מתוך בחירה ורצון. הגלות היא כעין הנסירה של עם ישראל מהקב"ה, ההתרחקות קשה, והחיבור שהולך ומתהווה בין עם ישראל לקב"ה יש בו שמחת המפגש המחודש. אם כן מדובר במשבר שהוא מבושר, המוביל לצמיחה מחודשת.

רעיון הנסירה בקשר שבין הקב"ה לכנסת ישראל עולה בקנה אחד עם תיאורים רבים המשמשים בתנ"ך ובספרות חז"ל, המציגים את הקשר הזה כקשר של נישואין: "שׁוֹשׁ אִשְׁשֵׁי בְה' תִּגְלַנְּשִׁי בְּאֵלֶיךָ כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יִשְׁעֵי מְעִיל צְדָקָה וְעֵטְנִי כְּחֶטֶן וְיָהֵן פָּאָר וְכַפְלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ" (ישעיה סא, י); "וּמְשׁוֹשׁ חֶטֶן עַל פְּלֵה יִשְׁיֵשׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ" (שם, סב, ה); "וְאִמְרָה אֵלֶיךָ וְאִשׁוּבָה אֵל אִישֵׁי תְּרַאשׁוֹן" ... "וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא נֶאֱמַר ה' תִּקְרָאֵי אִישֵׁי..." (הושע ב, יח); "וְאִרְשָׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאִרְשָׁתֶּיךָ לִי בְּצֵדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְרַחֲמִים" (שם, כא).

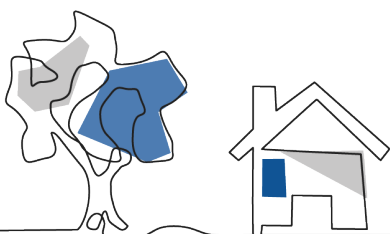
כל מגילת שיר השירים, שהיא במבט ראשון שיר אהבה בין איש לאישה, בין הדוד לרעיה, היא משל לקשר בין עם ישראל לקב"ה. בפירושו לפסוק הראשון בשיר השירים הביא רש"י רעיון זה:

ויסד הספר הזה ברוח הקודש, בלשון אשה צרורה אלמנות חיות, משתוקקת על בעלה, מתרפקת על דודה, מזכרת אהבת נעוריה אליו, ומודה על פשעה. אף דודה, צר לו בצרתה, ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה, בהם נקשר עימה באהבה עזה – להודיעה, כי לא מלבו ענה, ולא שילוחיה שילוחין, כי עוד היא אשתו והוא אישה, והוא עתיד לשוב אליה. שנו רבותינו כל 'שלמה' האמורים בשיר השירים קדש. מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועינו כנסת ישראל.

ובמדרש מובא:

אמר רבי עקיבא: לא היה כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קודשים.

(מדרש תנחומא, תצוה ה).

וכן ברמב"ם:

וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

(רמב"ם, הלכות תשובה, פרק י')

הקבלה זו בין הקשר שבין ה' לעמו לקשר שבין איש לאישה מעידה על החשיבות של הקשר הזוגי. הרב קוק זצ"ל בספר "אורות" קישר בין סוד הנסירה בחיבור שבין האיש לאישה ובין סוד הנסירה המופיע גם בחיבור שבין כנסת ישראל לקב"ה. לדבריו הפירוד הנראה לעינינו (בדמות כפירה ושמד) בין כנסת ישראל לקב"ה, איננו אלא שלב בדרך להתאחדות מחודשת של עם ישראל עם הקב"ה, מתוך בחירה מודעת, באחדות שלמה וגמורה.

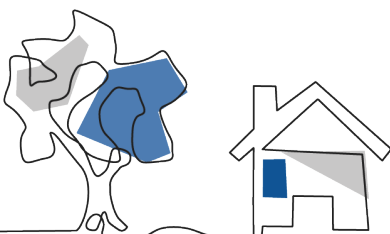
הקשר בין הקב"ה לעם ישראל, הנמשל לקשר של נישואין, קיים בבסיס המשנה במסכת תענית:

לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור! שא נא עניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן ענייך בנוי, תן ענייך במשפחה, "שְׁקַר הַחַן וְהַקֵּל הַיְפִי אִשָּׁה יֵרָאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל" (משלי לא, ל), ואומר (שם, לא): "תָּנוּ לָהּ מִפְרֵי יְדִיהָ וְיִהְיֶה לָּהּ בְּשָׁעֵרִים מַעֲשֵׂיהָ".

(משנה, תענית כו, ב)

ביום הקדוש ביותר – עולה עניין השידוכים והנישואין משום שהאחדות האלוקית מתגלה גם בקשר הנישואין כשהוא עומד בטהרתו, "זכו – שכינה ביניהם". ואפילו בבית המקדש, במקום המקודש ביותר – בקודש הקודשים – עמדו הכרובים כאיש ואישה האוהבים זה את זה. בגמרא (בבא בתרא צט ע"א) מובא שהכרובים היו עומדים ופניהם איש אל אחיו "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום". ורש"י ביאר: "הם הופכים פניהם זה לזה דוגמת חיבת זכר ונקבה האוהבים זה לזה סימן שהקב"ה אוהב את ישראל ומתחלה כך נעשו פנים אל פנים כדי שתשרה שכינה בישראל וישראל יעשו רצונו של מקום וכשאינן עושין הופכים פניהם לבית על ידי נס".

כאשר האהבה בין בני הזוג נובעת מהבנה עמוקה של מהות החיבור ביניהם בסוד נסירה וחיבור מרצון, בסוד פנים אל פנים, מההבנה שיש בהצטרפותם זה לזה משום "אדמה לאלוק" – דרגתה גבוהה, ויש בה קדושה, רוממות ושותפות במעשה בראשית, עד כדי הידמות לאלוקים בבחינת צלם אלוקים. נישואין המבוססים על אהבה כזאת נצבעים בגוון מיוחד.

עבודת ה' – בסיס לזוגיות ומחוללת חוסן זוגי

להבנת מהות הנישואין יש משקל רבי-ערך בחיי הזוגיות. לאחר שסקרנו את היסודות השונים המובאים בדברי חז"ל בנוגע למהות הנישואין, ננסה להביא מבט הכולל את היסודות כולם.

ביחס לעבודת ה' מאהבה כתב הרמב"ם:

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקדוש ברוך הוא על ידי משה שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך" ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה. (רמב"ם, הלכות תשובה, פרק י')

דרגה זו של אהבה באה לידי ביטוי בחיי זוגיות שבהם יש שותפות של שני בני הזוג באידיאל גדול. הקשר ביניהם איננו מבוסס רק על העונג שהם מעניקים זה לזה ועל התועלת האישית שכל אחד מהם מפיק מן הקשר. אומנם טוב ונפלא הדבר שיהיו בחיי הזוגיות גם הדברים היום-יומיים, וחשוב שבני הזוג יסבו זה לזה נעימות ועונג, אך הדרגה הגבוהה יותר היא מצב שבו הרווח האישי שיפיקו שניהם מן הקשר יצטרף לעיקר – היותם שותפים לקב"ה בבניין העולם. רמה כזאת של אהבה איננה מובנת מאליה וההגעה אליה מורכבת, כפי שעולה גם מדברי הרמב"ם.

אמירת הרמב"ם בעניין אהבת ה': "ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה", כוחה יפה גם למבט על חיי הנישואין – לא קל להגיע ליחס כזה אל מצוות הנישואין ולהתמיד בו: טרדות החיים מקשות על האדם להחזיק דרך קבע בנקודת מבט כה מרוממת ונשגבת, ועם זאת יש לשאוף שהבנה זו תהיה היסוד והבסיס לברית הנישואין, וככל שהיא תהיה נוכחת בחיי האיש והאישה – כן יעלה ערכה של הזוגיות.

ב"עין אי"ה" הרב קוק זצ"ל הסביר שאף על פי שההתייחדות של כל אדם בתוך המבנה המצומצם של משפחתו, בתוך ביתו, נראית במבט שטחי כמפרידה אותו מן הכלל, כאשר בניין הבית הפרטי הוא חלק מבניין האומה והעולם – אזי יש משמעות עמוקה גם לבית הפרטי: הוא הבסיס לבניין החברה השלמה. חלק מתהליך הנישואין הוא קבלת אחריות של האחד כלפי זולתו, יציאה מהמקום האישי הפרטי ונתינה לאחר; אם הבית בנוי על האידיאלים הכלליים – הרי גם הצד המשפחתי, ה'אישי' יהיה בנוי על יסודות טובים. כשהבסיס בנוי על דברים גדולים – אז גם כאשר יש קשיים – קל יותר להתגבר עליהם.

הכניסה בשערי ברית הנישואין יכולה להיות ברמות שונות של מודעות. מודעות גבוהה והפנמת מהות הנישואין יסייעו לבני הזוג להתמודד עם השונות הטבעית ביניהם (שעשויה להיות מוקד למתחים) ולחזק את היסוד שעליו ייבנו חייהם המשותפים. שאיפה משותפת תביא להבנה שהם משלימים זה את זה וניצבים זה לצד זה: הם עומדים יחדיו ומבטם (המבט של שניהם כאחד) פונה לכיוון אחד – כלפי מעלה.

